

ՍՈՒՐԵՆ ՔՐՄՈՅԱՆ

ՀՀ արդարադատության նախարարի տեղակալ,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

ԱՐՓԻՆԵ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ՀՀ արդարադատության նախարարության աշխատակազմի
հակակոռուպցիոն և քրեակատարողական քաղաքականության
մշակման վարչության առաջատար մասնագետ,
ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի միջազգային և եվրոպական
իրավունքի ամբիոնի մագիստրանտ

ԱՊՕՐԻՆԻ ՀԱՐՍՏԱՑՄԱՆ ՀԱՆՑԱԿԱԶՄԻ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ

Գիտական աշխատանքը նվիրված է ապօրինի հարստացման հանցակազմին: Հեղինակները վերլուծության են ենթարկել խնդրո առարկա հանցակազմի կարգավորումները, վեր հանել որոշ հիմնախնդիրներ և ներկայացրել դրանց լուծմանն ուղղված առաջարկներ:

Հիմնարարներ – ապօրինի հարստացում, կոռուպցիայի դեմ պայքար, ապօրինի հարստացման հիմնական դրսևորումներ, անմեղության կանխավարկած, արդար դատարանություն, ապացուցման բեռ, միջազգային իրավական փոխօգնություն, ակտիվների վերադարձ:

Կոռուպցիայի դեմ պայքարը վաղուց արդեն դուրս է եկել ազգային, ներպետական կարգավորման շրջանակներից և դարձել միջազգային հանրության հոգածության առարկա:

Կոռուպցիայի դեմ պայքարի կարևորագույն գործիք է հանդիսանում Սիավորված ազգերի կազմակերպության Գլխավոր ասամբլեայի կողմից 2003 թվականի հոկտեմբերի 31-ին Նյու Յորքում ընդունված Կոռուպցիայի դեմ կոնվենցիան (այսուհետ՝ Կոնվենցիա)¹: Հայաստանի Հանրապետությունը վավերացրել է Կոնվենցիան Հայաստանի Հանրապետության Ազգային Ժողովի 2006 թվականի հոկտեմբերի 23-ի թիվ Ն-303-3 որոշմամբ²:

Ի թիվս այլ կարգավորումների՝ Կոնվենցիայի 20-րդ հոդվածն ամրագրում է. «Իր սահմանադրությունը և իր իրավական համակարգի հիմնարար սկզբունքները պահպանելու պայմանով՝ յուրաքանչյուր Մասնակից պետություն պետք է քննարկի այնպիսի օրենսդրական և այլ միջոցներ ձեռնարկելու հնարավորությունը, որոնք կարող են անհրաժեշտ լինել, որ, որպես քրեական իրավախախտում ճանաչվի անօրինական հարստացման արարքը, երբ դա կատարվում է դիտավորությամբ, այսինքն՝ պաշտոնատար անձի ակտիվների նշանակալից ավելացումը, որը գերազանցում է նրա օրինական եկամուտները, և որը նա չի կարող խելամտորեն հիմնավորել:»:

Ի կատարումն միջազգային հարթակում Հայաստանի Հանրապետության կողմից ստանձնած

պարտավորության՝ Հայաստանի Հանրապետության Ազգային Ժողովը «Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքում լրացում կատարելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության 2016 թվականի դեկտեմբերի 16-ի ՀՕ-230-Ն օրենքով քրեականացրել է ապօրինի հարստացման հանցակազմը³:

Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքում լրացվող՝ ապօրինի հարստացման հանցակազմը քրեականացնող 310.1-րդ հոդվածի վերլուծությունը հանգում է հետևյալին.

1) Հանցակազմի գործողությունը տարածվում է «Հանրային ծառայության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով սահմանված կարգով հայտարարագիր ներկայացնելու պարտականություն ունեցող անձանց վրա: Այսինքն՝ հանցակազմի սուբյեկտ են դիտարկվում բարձրաստիճան պաշտոնատար անձը և նրա հետ փոխկապակցված անձը (բարձրաստիճան պաշտոնատար անձի հետ համատեղ ապրող ծնողը, ինչպես նաև համատեղ ապրող չափահաս և չամուսնացած զավակը)⁴: *Ողջամիտ հարց է ծագում՝ արդյ՞՞ոք սուբյեկտային նման կազմ սահմանելը չի սահմանափակում հանցակազմի գործողության շրջանակները և նպաստում կոռուպցիայի դեմ պայքարում կարևորագույն գործիք հանդիսացող այս հանցակազմի ոչ լիարժեք իրացմանը:*

Իհարկե անվիճելի է, որ քննարկվող հանցակազմի քրեականացման հարցում միջազգային

www.journal.lawinstitute.am

փորձում ներդաշնակություն չի տիրում, ուստի, ողջունելի է հայրենական քրեական քաղաքականության մեջ նման փոփոխության ամրագրումը, անգամ՝ եթե դա կատարվում է սուբյեկտային այդպիսի կազմով: Այդուհանդերձ, բարձրացված հարցի համալիր ուսումնասիրության համար անհրաժեշտ ենք համարում անդրադարձ կատարել խնդրո առարկայի առնչությամբ միջազգային փորձում առկա մոտեցումներին: Այսպես, օրինակ՝ *Ուկրաինայի Հանրապետությունը* որպես ապօրինի հարստացման հանցակազմի սուբյեկտ է դիտարկում պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի լիազորություններ իրականացնելու իրավասություն ունեցող անձին, *Մոլդովայի Հանրապետությունը*՝ պաշտոնատար կամ հանրային անձին, *Պերուի Հանրապետությունը*՝ պաշտոնատար անձին կամ հանրային ծառայողին: Իսկ *Լիտվայի Հանրապետությունը* հանցակազմի գործողությունը տարածում է յուրաքանչյուր անձի, *Մլովակիայի Հանրապետությունը*՝ յուրաքանչյուր ֆիզիկական և իրավաբանական անձի վրա:

Հատկանշական է, որ հանցակազմի սուբյեկտների ընտրության առումով անկյունաքարային նշանակություն ունի հանցակազմի բացահայտմանն ուղղված պատշաճ գործիքակազմի առկայությունը: Հարկ է փաստել, որ ապօրինի հարստացման հանցակազմի բացահայտմանն ուղղված, թերևս, հիմնական գործիքը գույքի և եկամուտների հայտարարագրերն են: Հետևաբար, հանցակազմի սուբյեկտային կազմն ընտրելիս պետք է առաջնորդվել նաև գործնականում արդյունավետ քննության ապահովման միտումով:

Այսպիսով, կարելի է պնդել, որ խնդրո առարկա օրենսդրական կարգավորումը «Հանրային ծառայության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի տրամաբանական շարունակությունն է, քանի որ այն, որպես ռիսկային խումբ, թիրախավորում է բարձրաստիճան պաշտոնատար անձին և նրա հետ փոխկապակցված անձանց՝ վերջիններիս վրա դնելով գույքի և եկամուտների հայտարարագիր ներկայացնելու պարտականություն:

Միևնույն ժամանակ, գտնում ենք, որ հանցակազմի սուբյեկտային կազմի ընդլայնումը պարտադիր է՝ փուլային սկզբունքով ներառելով բոլոր հանրային ծառայողներին: Ավելին, հանցակազմի սուբյեկտային կազմում բոլոր հանրային ծառայողներին չընդգրկելու պարագայում ապօրինի հարստացման հանցակազմի պրեվենտիվ նշանակությունը էապես կնվազի, քանի որ բարձրաստիճան պաշտոնատար անձինք իրենց գույքը կարող են տնօրինել երրորդ անձանց միջոցով, որոնց ֆինանսական անցուդարձը վերահսկելի չէ: Այլ կերպ՝

սուբյեկտային կազմի հետագա ընդլայնման դեպքում պաշտոնատար անձանց կոռուպցիոն վարքագծի կանխարգելման հիմնախնդիրը էապես կշահի: Նման մոտեցումը կօգնի առավելագույնս նվազեցնել պաշտոնատար անձանց կողմից պաշտոնական լիազորությունների չարաշահման արատավոր պրակտիկան: Ընդ որում՝ հանցակազմի սուբյեկտների ընդլայնման համար անհրաժեշտ է պարզապես համապատասխան փոփոխություններ կատարել «Հանրային ծառայության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում, քանի որ վերջինս է սահմանում, թե ովքեր ունեն հայտարարագիր ներկայացնելու պարտականություն:

Միևնույն ժամանակ, մենք այն համոզմանն ենք, որ գործնականում խնդրո առարկա հանցակազմի կիրառումն էապես կախված է նաև ֆինանսական թափանցիկության և ֆինանսական ոլորտում կոռուպցիոն ռիսկերի նվազեցմանն ուղղված արդյունավետ ծրագրերի ներդրումից:

2) Օրենսդրորեն թվարկվել են ապօրինի հարստացման հիմնական դրսևորումները: Այսպես, ապօրինի հարստացման դրսևորումներն են՝

ա. «Հանրային ծառայության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով սահմանված կարգով գույքի և եկամուտների հայտարարագիր ներկայացնելու պարտականություն ունեցող անձի գույքի ավելացումը և (կամ)

բ. *պարտավորությունների նվազումը*, որոնք էականորեն գերազանցում են նրա օրինական եկամուտները և ողջամտորեն չեն հիմնավորվում դրանցով:

Կոնվենցիոն ամրագրումից բխում է, որ ապօրինի հարստացման դրսևորման ձևը պաշտոնատար անձի ակտիվների նշանակալից ավելացումն է: *Սակայն, իրավական պետության անխզելի բաղադրիչը համարվող իրավական որոշակիության սկզբունքի տեսանկյունից արդյոք արդարացված կլինեն «ակտիվներ» հասկացության գործածումը:*

Բարձրացված հարցին պատասխանելու համար նախևառաջ հարկ ենք համարում «ակտիվներ» հասկացությունը մեկնաբանել լեզվական տեսանկյունից:

Այսպես, «ակտիվ» բառը նշանակում է գործունյա, գործուն, հաջողություն, նվաճում, իսկ հաշվապահական եզրաբանությամբ ընկալվում է որպես գույք, ունեցվածք⁵: Հատկանշական է, որ հայրենական օրենսդրության մեջ «ակտիվ» բառը ևս մեկնաբանվում է հաշվապահական հաշվառման կարգավորումների համատեքստում⁶:

Միջազգային փորձի ուսումնասիրությունները թույլ են տալիս պնդել, որ որոշ պետություններ խուսափում են «ակտիվների աճ» ընդհանրական հաս-

կացության գործածությունից՝ օրենսդրորեն թվարկելով ապօրինի հարստացման հիմնական դրսևորումները: Օրինակ՝ Մոլդովայի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի՝ 330.2-րդ հոդվածով՝ որպես ապօրինի հարստացման դրսևորում է ամրագրվում պաշտոնատար կամ հանրային անձի կողմից անձամբ կամ երրորդ անձի կողմից սեփականություն ունենալը, որի արժեքն էականորեն գերազանցում է իր եկամուտները: Մրվակիայի Հանրապետության 2010 թվականի «Գույքի ծագման ապացուցման մասին» օրենքի իմաստով ապօրինի հարստացում է դիտարկվում այն դեպքը, երբ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի կողմից ձեռք բերված գույքի արժեքը օրինական եկամտին գերազանցում է առնվազն նվազագույն աշխատավարձի 1500–ապատիկով: Ավստրալիայում ապօրինի հարստացումը գետեղվել է «անհիմն հարստություն» եզրաբանության ներքո: 2010 թվականի «Հանցագործություններից ստացված եկամուտների մասին» դաշնային օրենքով՝ անհիմն հարստացումը սահմանված է որպես անձի հարստության ընդհանուր արժեքի և իր օրինական ճանապարհով ձեռք բերված եկամտի տարբերություն:

Ընչտ է, «ակտիվների աճի» ներքո, որպես կանոն, հասկացվում է ոչ միայն ունեցվածքի՝ դրամական միջոցների կամ սեփականության զգալի չափով գերազանցումը օրինական եկամուտներին, այլև պարտքերի մարումը, պարտավորությունների կատարումը, ինչպես նաև ապրելակերպի անհամապատասխանությունը օրինական եկամուտներին, սակայն, կարծում ենք՝ քննարկվող հասկացությունն իրավական որոշակիության տեսանկյունից ընդհանրական է և գործնականում կարող է տարբերությունների, տարակարծությունների տեղիք տալ:

Այս համատեքստում տեղին է նաև նշել, որ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանը 2008 թվականի մայիսի 13-ի թիվ ՄԴՌ-753 որոշման՝ մեջ, անդրադառնալով իրավական որոշակիության սկզբունքին, հայտնել է դիրքորոշում առ այն, որ իրավական պետության սկզբունքը, ի թիվս այլոց, պահանջում է նաև իրավական օրենքի առկայություն: Վերջինս պետք է լինի բավականաչափ մատչելի՝ իրավունքի սուբյեկտները պետք է համապատասխան հանգամանքներում հնարավորություն ունենան կանխորոշելու, թե տվյալ դեպքում իրավական ինչ նորմեր են կիրառվում: Նորմը չի կարող համարվել «օրենք», եթե այն ձևակերպված չէ բավարար ճշգրտությամբ, որը թույլ կտա իրավաբանական և ֆիզիկական անձանց դրան համապատասխանեցնել իրենց վարքագիծը, նրանք պետք է հնարավորություն ունենան կան-

խատեսել այն հետևանքները, որոնք կարող է առաջացնել տվյալ գործողությունը՝:

Նույնաբովանդակ իրավական դիրքորոշումներ են տեղ գտել նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ՝ ՄԵԵԴ) վճիռներում՝:

Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ գտնում ենք, որ քննարկվող դիտանկյունից ապօրինի հարստացման հանցակազմի կարգավորումները համապատասխանում են ՄԵԵԴ-ի կողմից սահմանված «օրենքի որակ» եզրույթի չափանիշներին: Այլ կերպ՝ ապօրինի հարստացման դրսևորման ձևերի թվարկման հարցում հայ օրենսդիրը որդեգրել է արդարացված մոտեցում:

Ինչպես նշեցինք, ապօրինի հարստացման հիմնական դրսևորումները երկուսն են՝ գույքի ավելացումը և (կամ) պարտավորությունների նվազումը: Մինչդեռ, գործնականում պաշտոնատար անձը կարող է կատարել իր օրինական եկամուտներին անհամաչափ այնպիսի ծախսեր, որոնք չեն տեղավորվում ոչ «գույքի ավելացում», ոչ «պարտավորությունների նվազում» հասկացությունների շրջանակներում:

Այս համատեքստում անդրադառնալով միջազգային փորձին՝ սահմանափակվենք միայն Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետության օրինակով, որի քրեական օրենսգրքում¹² ապօրինի հարստացումը քրեականացնող 395-րդ հոդվածում, որպես ապօրինի հաստացման դրսևորման ձև, նախատեսված է նաև օրինական եկամուտները գերազանցող ծախսերի կատարումը:

Վերոգրյալը թույլ է տալիս պնդել, որ փուլային սկզբունքով, որպես ապօրինի հարստացման դրսևորում՝ պետք է ամրագրել նաև ծախսերի կատարումը:

3) Ապօրինի հարստացման հանցակազմը մշտապես թե՛ քննարկումների տեղիք է տվել այն առումով, որ շատերը հանցակազմը դիտարկում են հիմնարար այնպիսի սկզբունքների հետ հակադրության համատեքստում, ինչպիսիք են արդար դատաքննությունը և անմեղության կանխավարկածը:

Որոշ հեղինակներ պնդում են, որ խնդրո առարկա հանցակազմը խախտում է մեղադրյալի իրավունքները, քանի որ բացակայում է քրեորեն պատժելի այն գործողությունը, որը պետք է ապացուցվի՝: Այլ խոսքով՝ հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը լիարժեք կերպով չի բացահայտվում, այսինքն՝ հստակեցված չէ, թե հանրորեն վտանգավոր ինչպիսի գործողության արդյունքում կարող է վրա հասնել քրեական պատասխանատվություն: Հարկ է փաստել, որ ապօրինի հարստացման հանցա-

կազմի օբյեկտիվ կողմն առանձնանում է նրանով, որ անձի գույքի ավելացումը կամ պարտավորությունների մարումը հանդիսանում է «նախորդող հանցագործություն» (predicate offence), որը կարող է հիմք հանդիսանալ անձին մեղադրանք առաջադրելու և նրան որպես մեղադրյալ ներգրավելու համար: Այլ կերպ՝ հանցակազմը հետևանքային հանցակազմ է:

Հեղինակների մոտ մտահոգության տեղիք է տալիս նաև այն հանգամանքը, որ ակտիվների աճը օրինական եկամուտներով հիմնավորելու պարտականության պարագայում մեղադրյալը կրում է ինքնաբացահայտման ռիսկեր:

Այսպես, անդրադառնալով անմեղության կանխավարկածի սահմանադրական սկզբունքին՝ նշենք, որ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության փոփոխություններով (2015 թվականի դեկտեմբերի 6) անմեղության կանխավարկածը նախատեսող սահմանադրական դրույթը ամրագրման հարցում կրել է էական փոփոխություններ: Մասնավորապես՝ սահմանադրական նախկին դրույթը նախատեսում էր, որ. «Հանցագործության համար մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ օրենքով սահմանված կարգով՝ դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով: Մեղադրյալը պարտավոր չէ ապացուցել իր անմեղությունը: Չփառատված կասկածները մեկնաբանվում են հօգուտ մեղադրյալի (հոդված 21): 2015 թվականին կատարված փոփոխությունների արդյունքում Սահմանադրության 66-րդ հոդվածն ամրագրում է անմեղության կանխավարկածի սկզբունքը՝ նշելով, որ. «Հանցագործության համար մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղքն ապացուցված չէ օրենքով սահմանված կարգով՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով»:

Կոնվենցիայի 20-րդ հոդվածի տրամաբանությունից բխում է, որ հանցակազմի ապացուցման բեռը բաշխվում է՝ պաշտոնատար անձի վրա վրա թողնելով ակտիվների նշանակալից աճի օրինական լինելու հանգամանքի հիմնավորումը (*պաշտոնատար անձի ակտիվների նշանակալից ավելացումը, ... որը նա չի կարող խելամտորեն հիմնավորել*): Այս առումով, հայ օրենսդիրը, ելնելով Հայաստանի Հանրապետության քրեադատավարական օրենսդրության ընդհանուր տրամաբանությունից, գործածում է հետևյալ ձևակերպումը. «... Գույքի ավելացումը, և (կամ) պարտավորությունների նվազումը, որոնք էականորեն գերազանցում են («Հանրային ծառայության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով սահմանված՝ հայտարարագիր ներկայացնելու պարտականություն ունե-

ցող անձի) օրինական եկամուտները և ողջամտորեն (չեն հիմնավորվում) դրանցով...»:

ՄԻԵԳ-ի դիրքորոշման համաձայն՝ ապօրինի հարստացման հանցակազմը, որն ընդգրկում է «նախորդող հանցագործություն», համահունչ է անմեղության կանխավարկածի սկզբունքին, քանի դեռ.

1) քրեական հետապնդման մարմինն է պարտավոր ապացուցել այն գործողությունները, որոնք փոփոխության են ենթարկել անձի գույքը կամ եկամուտները, և

2) ենթադրյալ գործողությունները կարող են հերքվել և վիճարկվել՝:

Նույնանման մոտեցում է ցուցաբերում նաև արտասահմանյան դատական պրակտիկան: Մասնավորապես՝ Հոնկոնգի վերաքննիչ դատարանն ընդգծում է, որ հանցակազմը չի շրջանցում ապացուցման բեռի գաղափարը, քանի դեռ հանցագործության հատկանիշների ապացուցման պարտականությունը մնում է քրեական հետապնդման մարմնի ուսերին, իսկ ենթադրյալ հանցագործը կարող է հակադարձել ապօրինի հարստացման ենթադրությանը¹⁵: Ըստ դատարանի՝ մեղադրյալը պետք է ներկայացնի ոչ թե գործարքների բնույթը, այլ միմիայն գործարքների գոյությունը հավաստող փաստեր: Հանցակազմի առկայության ապացուցման պարտականությունը շարունակում է մնալ դատախազության վրա, որը դեռ պետք է *ողջամիտ կասկածից* վեր ապացուցման ստանդարտով ապացուցի, որ ներկայացված՝ գործարքի գոյությունը հավաստող ապացույցը չի հիմնավորում հարստության օրինական ծագումը:

Վերոգրյալ դիրքորոշումները բխում են նաև Կոնվենցիայի իմպլեմենտացմանն ուղղված օրենսդրական ուղեցույցից, որի համաձայն՝ ապօրինի հարստացման հանցակազմի պայմաններում առկա չէ մեղավորության կանխավարկած, քրեական հետապնդման մարմինները պետք է ապացուցեն, որ անձի ակտիվների աճը չի համընկնում նրա օրինական եկամուտների հետ, իսկ ենթադրյալ հանցագործը պետք է ներկայացնի ողջամիտ բացատրություն¹⁶:

Այս համատեքստում վերոգրյալ օրենսդրական ձևակերպումը քննարկելիս՝ նախևառաջ անհրաժեշտ ենք համարում անդրադարձ կատարել ապօրինի հարստացման հանցակազմի ապացուցման բեռի բաշխման ինստիտուտին:

Այսպես, ապօրինի հարստացման հանցակազմի դեպքում քրեական վարույթն իրականացնող մարմինը պարտավոր է քրեադատավարական օրենքով նախատեսված գործիքակազմի կիրառմամբ բացահայտել անձի հնարավոր բոլոր օրինա-

կան եկամուտների շրջանակը և, ըստ այդմ, ձեռք բերել ապացույցների բավարար համակցություն, որը հաստատում է, որ կա էական անհամապատասխանություն՝ անձի օրինական եկամուտների և փաստացի ձեռք բերված գույքի և (կամ) մարված պարտավորությունների միջև: Այլ խոսքով՝ Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 310.1-րդ հոդվածով անձին՝ որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշում կայացնելիս, քրեական վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է որոշման նկարագրական-պատճառաբանական մասում հիմնավորի հետևյալ տեղեկատվությունը.

1) մեղադրյալ ներգրավելու օրը մեղադրյալի ենթակայության տակ գտնվող գույքի և եկամտի չափը.

2) մեղադրյալ ներգրավելու օրը որպես մեղադրյալ ներգրավման ենթակա անձի կողմից հայտարարագրված կամ այլ կերպ հայտնի դարձած օրինական եկամտի և գույքի չափը.

3) առկա անհամապատասխանության էական լինելը 1-ին և 2-րդ կետերի միջև:

Անհրաժեշտ է նկատել, որ նման կարգավորմամբ կարող է փարատվել այն մտավախությունը, որ գործնականում այս նորմը կարող է մեկնաբանվել այնպես, որ սուկ հարստացման փաստի առկայությունը, այսինքն՝ հայտարարագրված և փաստացի եկամուտների անհամապատասխանությունը, մեխանիկորեն կանխավարկում է անձի մեղքը:

Ինչ վերաբերում է ենթադրյալ հանցագործի վրա հանցակազմի ապացուցման բեռի առումով որոշակի պարտականություններ սահմանելուն, ապա հարկ է նշել, որ ենթադրյալ ապօրինի հարստացողի՝ իր գույքի ավելացման և (կամ) պարտավորությունների նվազման օրինականությունը հիմնավորելու պարտականությունը կարող է ծագել միայն այն դեպքում, երբ վարույթն իրականացնող մարմինն օրենքով սահմանված գործիքակազմով ապացուցել է անձի օրինական եկամուտների և ձեռք բերված գույքի և (կամ) մարված պարտավորությունների միջև առկա էական անհամապատասխանությունը: *Միևնույն ժամանակ, կարող է նման կառուցակարգը հակասություն առաջացնել մեղադրյալի՝ ցուցմունք տալուց ազատվելու համատեքստում:* Այս առումով, անհրաժեշտ է նշել, որ որ անձը բոլոր դեպքերում ունի լռություն պահպանելու իրավունք: Պարզապես, եթե քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից ձեռք են բերվել բավարար ապացույցներ, որոնք հիմնավորում են, որ կա էական անհամապատասխանություն անձի օրինական և փաստացի եկամուտների միջև, իսկ անձն էլ, ով իր եկամուտների օրինականության վե-

րաբերյալ տեղեկությունների միակ կրողն է, իրագեկման միակ աղբյուրը, չի օգտվում հակափաստարկներ ներկայացնելու հնարավորությունից, ապա այս իրավիճակում անձի լռությունն, ըստ էության, ի վնաս իրեն մեկնաբանելը կարող է իրավաչափ համարվել:

Ասվածը հիմնավորելու համար տեղին է նաև մատնանշել ՄԻԵԴ-ի՝ Փամ Հոսանգն ընդդեմ Ֆրանսիայի գործով վճիռը¹⁷: Մասնավորապես՝ նշյալ գործով կասկածյալը ձեռքբերվել էր Ֆրանսիայի սահմանին՝ թմրամիջոց տեղափոխելիս: Ֆրանսիական օրենսդրությունը սահմանում է, որ արգելված ապրանքներ տեղափոխելը, որոնց շարքի մեջ է մտնում նաև հերոինը, համարվում է անօրինական, եթե այդ ապրանքը տեղափոխող անձը չի ապացուցում հակառակը, օրինակ՝ ներկայացնում է արդարացնող բավարար ապացույցներ կամ ապացուցում, որ գործողությունը կատարվել է ծայրահեղ անհրաժեշտության վիճակում կամ սխալի հետևանք է, որից խուսափելն անհնար էր: Նշյալ գործում պաշտպանության կողմը չի ներկայացրել արդարացնող ապացույցներ, իսկ մեղադրյալը հրաժարվել է տալ որևէ բացատրություն: ՄԻԵԴ-ը, քննելով դիմողի բողոքը, ընդունել է, որ անթույլատրելի ոչինչ չկա այն ենթադրությունում, թե անձը, որը տիրապետում է ընդհանուր առմամբ արգելված որևէ բանի, պարտավոր է բացատրել այդ փաստը, հակառակ դեպքում՝ նա կճանաչվի մեղավոր:

Վերագրյալի համալիր վերլուծությունից բխում է, որ հանցակազմի ապացուցման բեռի բաշխումը չի հակասում անմեղության կանխավարկածի սահմանադրական սկզբունքին:

Ինչպես նշեցինք, ապօրինի հարստացման հանցակազմի բացահայտմանն ուղղված, թերևս, հիմնական գործիքը գույքի և եկամուտների հայտարարագրերն են: *Արդյո՞ք հայտարարագրում ներառված այս կամ այն տվյալի ստուգումը գործնականում կարող է քրեական հետապնդման մարմնին փակուղու առջև կանգնեցնել:*

Այսպես, «Հանրային ծառայության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 34-րդ հոդվածի վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ նշյալ օրենքի իմաստով հայտարարագիր ներկայացնելու պարտականություն ունեցող անձինք պետք է հայտարարագրեն նաև օտարերկրյա պետություններում գտնվող իրենց գույքն ու եկամուտները: Հետևաբար, եթե ապօրինի հարստացման հանցակազմի շրջանակներում ուսումնասիրվում է այնպիսի հայտարարագիր, որում ներառված են օտարերկրյա պետությունում գտնվող գույք կամ եկամուտներ, ապա քրեական հետապնդման մարմնին այդպիսի տվյալների իսկությունը ստուգելու նպա-

տակով պետք է դիմի միջազգային համագործակցության որևէ ձևաչափի օգնությանը:

Սակայն հարկ է նշել, որ պետությունների կողմից միջազգային համագործակցության շրջանակներում ներկայացված իրավական փոխօգնության հարցումները կարող են մերժվել ապօրինի հարստացման հանցակազմի երկակի քրեականացման բացակայության պայմաններում: Երկակի քրեականացման պահանջից բխում է, որ հարցմանը պատասխանելը կախված է այն հանգամանքից, թե արդյո՞ք հարցման հիմք հանդիսացող հանցագործությունը քրեականացված է և՛ հարցումը ներկայացնող, և՛ հարցումը ստացող պետությունների օրենսդրություններով: Որոշ պետությունների օրենսդրությամբ պահանջվում է հանցակազմերի լիակատար համապատասխանություն թե՛ հանցակազմի անվանման, թե՛ դրա հատկանիշների առումով: Միաժամանակ կան պետություններ, որոնք հիմնվում են միայն հանցագործությունների համարժեքության պահանջի վրա:

Հատկանշական է, որ Կոնվենցիան որդեգրել է երկրորդ մոտեցումը: Մասնավորապես՝ Կոնվենցիայի 43-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ երբ միջազգային համագործակցության հարցերի առնչությամբ պահանջվում է պահպանել համապատասխան արարքը փոխադարձորեն իրավախախտում ճանաչելու սկզբունքը, ապա այն պետք է պահպանվի՝ անկախ նրանից՝ հայցվող Մասնակից պետության օրենսդրությունը համապատասխան արարքը ընդգրկո՞ւմ է այդ նույն կատեգորիայի իրավախախտումների մեջ, կամ նա արդյո՞ք նկարագրում է այն նույն տերմինների օգնությամբ, ինչպես հայցող Մասնակից պետությունը, եթե իրավա-

խախտումը, որի կապակցությամբ օգնություն է հայցվում, քրեական իրավախախտում է ճանաչվում երկու Մասնակից պետությունների օրենսդրության համաձայն:

Վերոգրյալը հավասարապես վերաբերում է նաև ապօրինի հարստացման արդյունքում ձեռք բերված անդրահամայնային ակտիվների վերադարձնելիության խնդրին:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ անհրաժեշտ է նպաստել պետությունների կողմից խնդրո առարկա հանցակազմի քրեականացմանը, որը կհանդիսանա կոռուպցիայի դեմ արդյունավետ պայքարի գրավականներից մեկը:

Հակիրճ անդրադառնանք նաև ապօրինի հարստացման հանցակազմով քրեական մեղադրանքի առաջադրման դեպքերին:

Կարծում ենք՝ ապօրինի հարստացման հանցակազմը քրեական հետապնդման մարմնի համար պետք է դիտարկվի որպես «վերջին գործիք»: Ասվածը հիմնավորվում է այն հանգամանքով, որ գործնականում կոռուպցիոն կոնկրետ հանցագործության դեպքում, օրինակ՝ կաշառք ստանալը, ապօրինի հարստացման հանցակազմը չի կարող դիտարկվել որպես համարժեք արձագանք կատարված հանցագործությանը: Ուստի, հայ օրենսդիրն արդարացի մոտեցում է ցուցաբերել՝ ամրագրելով, որ անձին կարող է մեղադրանք առաջադրվել կամ նրան մեղավոր ճանաչել ապօրինի հարստացման համար, եթե ապօրինի հարստացման համար հիմք հանդիսացող այլ հանցագործության հատկանիշները բացակայում են:

¹ Կոնվենցիան հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝

https://www.unodc.org/documents/brussels/UN_Convention_Against_Corruption.pdf (16.03.17):

² Հայաստանի Հանրապետության համար Կոնվենցիան ուժի մեջ է մտել 2007 թվականի ապրիլի 7-ին:

³ Տե՛ս, Հայաստանի Հանրապետության 2016 թվականի դեկտեմբերի 16-ի «Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքում լրացում կատարելու մասին» թիվ ՀՕ-230-Ն օրենքը, սկզբնաղբյուրը՝ ՀՀՊՏ 2016.12.30/95(1275).1 Հոդ.1228.13:

⁴ Հարկ է նշել, որ հանցակազմի տարբերակների մասն շրջանակի նախատեսումը պայմանավորված է նաև միջազգային փորձի ուսումնասիրությամբ (*Լիտվա, Ռումինիա, Արգենտինա, Մլովակիա (քաղաքացիաիրավական հարթությունում), Ավստրալիա*):

⁵ Տե՛ս, Աղայան Է. Բ., Արդի հայերենի բացատրական բառարան, Եր., «Հայաստան» Հրատ., 1976, տպագիր հատոր 1, էջ 18:

⁶ Տե՛ս, օրինակ Հայաստանի Հանրապետության 2002 թվականի դեկտեմբերի 26-ի «Հաշվապահական հաշվառման մասին» ՀՕ-515-Ն օրենքի (սկզբնաղբյուրը՝ ՀՀՊՏ 2003.02.12/9(244) Հոդ.154) 5-րդ, 17-րդ և 24-րդ հոդվածները:

⁷ Հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ <http://lex.justice.md/ru/331268/> (16.03.17):

⁸ Տե՛ս, Proceeds of Crime Act enacted in 2001, amended in 2010:

⁹ Տե՛ս, «Ռադիո Հայ» ՍՊԸ-ի դիմումի հիման վրա՝ «Հեռուստատեսության և ռադիոյի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 53 հոդվածի 3-րդ մասի՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ գործով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանի 2008 թվականի մայիսի 13-ի թիվ ՍԳ-Ռ-753 որոշումը (հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ <http://concourt.am/armenian/decisions/common/2008/index.htm> (16.03.17):

¹⁰ Տե՛ս, նույն տեղում, կետ 9:

¹¹ Տե՛ս, օրինակ *The Sunday Times v. United Kingdom*, զանգառ թիվ 6538/74, 1979 թ. ապրիլի 26-ի վճիռ, կետ 49:

¹² Հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ <http://www.fmpcr.gov.cn/ce/cgvienna/eng/dbtyw/jdwt/crimelaw/t209043.htm> (16.03.17):

¹³ Տե՛ս, Maud Pedriel-Vaissiere, *The accumulation of unexplained wealth by public officials: Making the offence of illicit enrichment enforceable*, U4 Brief 2012:1 (16.03.17):

¹⁴ Տե՛ս, *Salabiaku v. France* (զանգառ թիվ 10519/83, 1998 թվականի հոկտեմբերի 7-ի վճիռ):

¹⁵ Ավելի մանրամասն տե՛ս, *Attorney General v. Hui Kin-hong*, Hong Kong Court of Appeal, 1995:

¹⁶ Տե՛ս, *Legislative guide for the implementation of the United Nations Convention against Corruption* (հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ https://www.unodc.org/pdf/corruption/CoC_LegislativeGuide.pdf (16.03.17):

¹⁷ Տե՛ս, *Pham Hoang v. France* (զանգառ թիվ 13191/87, 1992 թվականի սեպտեմբերի 25-ի վճիռ):

Сурен Крмоян

Заместитель министра юстиции РА,
Кандидат юридических наук

Արփինե Տարցյան

Ведущий специалист отдела развития антикоррупционной
и пенитенциарной политики аппарата Министерства Юстиции РА,
Магистр кафедры международного и европейского права
юридического факультета ЕГУ

РЕЗЮМЕ

Некоторые проблемы состава преступления незаконного обогащения

Данная научная работа посвящена составу незаконного обогащения. Авторы проанализировали регулировки состава преступления, выдвинули определенные проблемы и представили предложения касательно их решения.

Ключевые слова: *незаконное обогащение, борьба против коррупции, основные формы незаконного обогащения, презумпции невиновности, справедливое судебное разбирательство, бремя доказывания, международная правовая взаимопомощь, возврат активов.*

Suren Krmoyan

Deputy minister of Justice of RA,
PhD in law

Arpine Sargsyan

Leading specialist of the Department
for Development of Anti-corruption and Penitentiary Policies
of the Republic of Armenia Ministry of Justice
LL.M student of the Chair of European and International Law
of Yerevan State University

SUMMARY

Certain challenges in corpus delicti of illicit enrichment

The scientific work is devoted to the corpus delicti of illicit enrichment. The authors have analyzed regulations of the discussed corpus delicti, outlined certain challenges and presented suggestions relevant solution mechanisms.

Keywords: *illicit enrichment, fight against corruption, the main forms of illicit enrichment, presumption of innocence, fair trial, the burden of proof, international legal assistance, asset recovery.*